

УДК 338.43:332.2

Прокопа І.В., д-р екон. наук, чл.-кор. УААН
головний науковий співробітник Інституту економіки
та прогнозування НАН України

ФОРМУВАННЯ ПЕРЕДУМОВ БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СЕЛА: ІНВЕСТИЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Розглянуті особливості багатофункціонального розвитку українського села в трансформаційному періоді; проаналізовані обсяги та структура вартості об'єктів, що вводилися в дію в сільській місцевості в останні роки; оцінена спрямованість інвестицій у розвиток сільських територій на виконання селом його багатофункціональної ролі.

Упродовж тривалого часу сільська місцевість (з розташованими в ній поселеннями та їх жителями) розглядалася як просторова й соціальна база розвитку головним чином сільського господарства. Це служило підставою, з одного боку, для покладання на згадану галузь особливої відповідальності за соціальний прогрес села, а з іншого – для обґрунтування закономірності процесу неухильної урбанізації суспільства і як його прояву – зменшення чисельності сільського населення, відмирання сільських поселень, знелюднення сільських територій. "Залізним" аргументом для останнього служило об'єктивне зменшення чисельності зайнятих у сільському господарстві внаслідок підвищення його техніко-технологічного рівня та наявність глобальної тенденції *деаграризації економіки* – сталого зменшення частки (але не ролі) сільського господарства в національних економіках більшості країн.

Водночас світова практика засвідчує можливість успішного розвитку сільських територій і в процесі деаграризації економіки за умови, коли на них розповсюджуються несільськогосподарські види діяльності. Наприкінці минулого століття в європейських країнах набула поширення концепція багатофункціонального розвитку села, згідно з якою сільські території слід розглядати як базу розвитку не лише сільського господарства, але й багатьох інших видів діяльності, зокрема сфери послуг. Окрім виробничої, вони виконують й інші важливі суспільні функції: соціально-демографічну, природоохоронну, рекреаційну, суспільного контролю за простором тощо. Багатофункціональний характер притаманний і сільському господарству як виду економічної діяльності, що забезпечує виробництво не лише товарів (продовольства й сільськогосподарської сировини), але й низки *суспільних благ*, найважливішими з яких є: продовольча безпека, збереження природних ландшафтів і біорозмаїття, підтримання життєдіяльності сільського населення, відтворення й розвиток селянства як носія національної ідентичності та хліборобської культури.

Проблеми багатофункціонального розвитку села впродовж певного часу досліджуються й вітчизняною економічною наукою, причому в основному в контексті урізноманітнення сфери прикладання праці в сільській місцевості. У радянський період це завдання значною мірою розв'язувалося шляхом організації *багатогалузевого сільськогосподарського виробництва* в колгоспах і

радгоспах, наявності в них значної кількості промислових, допоміжних і обслуговуючих підрозділів – ремонтно-будівельних бригад, ремонтних майстерень, цегельних заводів, пилорам, консервних цехів, млинів, а також автопарків, їдалень, закладів соціально-культурного та побутового призначення тощо. На сільських територіях розташовувалося й чимало державних, міжгосподарських, кооперативних (споживчої кооперації) підприємств та виробничих підрозділів промисловості, будівництва, транспорту і зв'язку, інших галузей економіки.

У кінці 1980-х рр. лише в сільськогосподарських підприємствах поза межами сільськогосподарського виробництва було зайнято понад 800 тис. осіб, загальна ж чисельність сільського населення, зайнятого несільськогосподарською діяльністю (включаючи соціальну сферу) перевищувала 2 млн осіб [1, с. 456]. В умовах кризи і ринкових трансформацій 90-х рр. сфера прикладання праці на селі істотно звузилася, чисельність сільських жителів, зайнятих несільськогосподарськими видами діяльності, скоротилася щонайменше вдвічі; більшість із них разом з вивільненими працівниками рослинницьких і тваринницьких підрозділів змушена була зайнятися виробництвом сільськогосподарської продукції на присадибних ділянках.

Після 2000 р. дещо поживалась економічна діяльність на сільських територіях, зокрема й завдяки інвестуванню в розвиток інфраструктури та створення нових виробничих потужностей. Останнє, правда, не привело до розширення сфери прикладання праці на селі: невелика кількість робочих місць, що з'явилися із уведенням у дію поодиноких тваринницьких приміщень, промислових виробництв, інфраструктурних об'єктів та закладів сфери обслуговування, лише частково компенсувала скорочення зайнятості в сільськогосподарських підприємствах і соціальній сфері села. Адаже середньооблікова кількість найманих працівників у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві зменшилася від 2,5 млн осіб у 2000 р. до 868 тис. у 2007 р. [2, с. 31]. Водночас наростали й масштаби трудової міграції селян. За даними останнього (станом на 01.11.2005 р.) суцільного обстеження сільських населених пунктів України понад 40% їх жителів, які працюють на підприємствах і в організаціях, або майже чверть усього зайнятого (включаючи особисті селянські господарства) сільського населення працює за межами свого села. Насправді масштаби трудової міграції істотно вищі, оскільки подані показники не враховують прихованих мігрантів.

Звуження сфери прикладання праці на селі внаслідок неповного використання суспільством його багатофункціональної природи є нині головною причиною соціально-економічного занепаду переважної більшості сільських територій. Трудова міграція не тільки "знекровлює" і морально травмує їх соціуми: особи, які навіть офіційно працюють в Україні на підприємствах і в організаціях поза місцем проживання, не беруть участі у формуванні місцевих бюджетів. Не поправить істотно ситуацію і спрямування до цих бюджетів податку на доходи зазначених осіб, якщо таку пропозицію вдасться реалізувати. Кардинальний вихід – у нарощуванні інвестицій у створення в сільській місцевості виробничих потужностей та інфраструктури, що, у свою чергу, сприяє подальшому багатофункціональному розвитку села.

Обсяги та структура капітального будівництва на сільських територіях. Для характеристики інвестиційної діяльності як базової передумови

багатofункціонального розвитку села в подальшому використовується в основному показник вартості введених у дію у сільській місцевості потужностей і об'єктів різних галузей національної економіки. Незважаючи на те, що він відображає інвестиційну діяльність опосередковано (за її результатами) і не повною мірою (не враховує інвестицій в технічне переоснащення і реконструкцію діючих підприємств, будівель і споруд, а також у підтримання діючих потужностей), завдяки пооб'єктній конкретизації цей показник дає змогу проаналізувати, як формуються умови подальшого виконання селом тих чи інших його функцій.

Вартість уведених в дію потужностей і об'єктів виробничого призначення, інженерної інфраструктури, житлового та комунального господарства, побутового й соціального характеру в сільській місцевості України у 2007 р. досягла 9,3 млрд грн у фактичних цінах. У порівнянні з 2004 р. (коли була запроваджена форма статистичної звітності, що забезпечує порівнянність даних), вона зросла у 2,7 раза. У цей же час індекс цін на будівельно-монтажні роботи становив 190,9%. Отже, з поправкою на інфляцію у 2007 р. у сільській місцевості було введено в дію майже на 40% більше потужностей і об'єктів різних галузей національного господарства, ніж у 2004 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Введення в дію будівель, споруд та потужностей у сільській місцевості України у 2004 р. і 2007 р.

Група об'єктів	Вартість основних фондів у фактичних цінах, млн грн		2007, % до 2004	
	2004	2007	у фактичних цінах	з урахуванням індексу зростання цін
Будівлі й споруди промисловості та будівництва	768,3	1105,6	143,9	76,7
Будівлі й споруди сільськогосподарського призначення	122,0	430,9	353,2	176,6
Складські приміщення й споруди	25,7	163,5	636,2	330,0
Інженерні мережі й споруди	1158,7	2322,4	200,4	103,3
з них: загального користування	607,6	1400,3	230,5	118,8
призначені для використання переважно сільським населенням	551,1	922,1	167,3	86,2
Будівлі й споруди підприємств і закладів сфери обслуговування	372,8	1049,9	281,6	147,4
з них: загального користування	221,2	780,4	352,8	184,7
призначені для використання переважно сільським населенням	151,6	269,5	177,8	93,1
Житлові будівлі	1028,8	4212,4	409,4	218,8
Разом	3476,3	9284,7	267,1	139,9

Джерело: розраховано за даними Держкомстату України.

Водночас, як видно з даних табл. 1, динаміка будівництва в сільській місцевості об'єктів різного функціонального призначення не лише несхожа, але й у низці випадків різноспрямована. Зростання відбувалося в таких групах об'єктів: житлові будівлі; складські приміщення й споруди; будівлі й споруди сільськогосподарського призначення; підприємства й заклади сфери

обслуговування, а також інженерні мережі загального користування. Натомість вартість уведених у дію у 2007 р. основних фондів промисловості й будівництва у співставних цінах була на 23,3%, інженерних мереж і споруд, призначених для використання переважно сільським населенням, – на 13,8%, а підприємств і закладів сфери обслуговування сільських жителів – на 6,9% меншою, ніж у 2004 р. Показовою є структура вартості створюваних нині в сільській місцевості об'єктів національного господарства. Найбільша частка у 2007 р. належала житловим будівлям (45,4%), за ними йшли об'єкти інженерної інфраструктури (25%), далі – будівлі й споруди промисловості та будівництва (11,9%) і сфери обслуговування (11,3%). На сільськогосподарські виробничі об'єкти припадало всього 4,6% (рисунок).

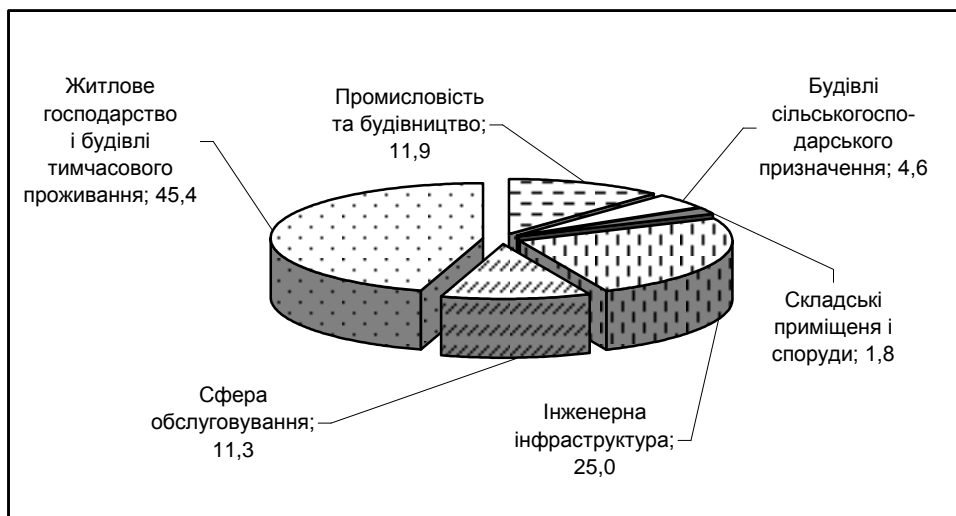

Рисунок. Структура вартості об'єктів, уведених у дію в сільській місцевості у 2007 р., %

Викладене вище загалом дає підстави для висновку про поступове формування умов для різнобічного розвитку сільської місцевості. Водночас для об'єктивної оцінки даних табл. 1 та рис. 1 розглянемо детальніше кожну з виділених груп об'єктів.

Житлові будівлі. До цієї групи ввійшли всі види житлових будинків – одноквартирні, двоквартирні та багатоквартирні масової забудови, котеджі й будинки (різної квартирності) підвищеної комфортності, будинки садибного типу; гуртожитки й інші будинки колективного проживання; будинки дачні й садові. Статистичні органи не відносять дачні й садові будинки до житлового фонду, але об'єднання їх в одній групі з житловими будинками тут має сенс з огляду на те, що вони, як і житлові будинки, служать засобом виконання сільською місцевістю функції середовища проживання людей (хоч і тимчасового).

У 2007 р. в сільській місцевості України введено в дію 2506,6 тис. кв. м загальної площі житлових будинків і 76,3 тис. кв. м дачних та садових будинків, що відповідно на 37,2% та у 3,8 раза більше, ніж у 2004 р. Разом динаміка фізичного обсягу зведених житлових будівель порівняно з 2004 р. становила 139,9%, їх вартості – 409,4% і відповідно середньої вартості 1 кв. м загальної

площі житла – 292,6%. Якщо ж останній показник розділити на індекс цін на будівельно-монтажні роботи в житловому будівництві (187,1%), то отримаємо 156,4% – індекс подорожчання 1 кв. м житлових будівель за рахунок поліпшення їх якісних характеристик. Це забезпечується використанням якісніших, надійніших і часто принципово інших, ніж застосовувалися раніше, матеріалів і конструкцій; оснащенням будинків сучасними засобами тепло-, водопостачання і каналізації тощо. Можна вважати, що якщо не всі, то принаймні абсолютна більшість забудовників у сільській місцевості нині використовує якісніші, ніж раніше, будівельні матеріали та конструкції. Особливо це стосується замовників будівництва житла в сільській місцевості з числа заможних міських мешканців, частка яких останнім часом істотно збільшилася.

Зазначене підтверджується даними про зосередження основних обсягів сільського житлового будівництва у приміських (навколо великих міст) та рекреаційних зонах, тоді як у сільській "глибинці" житло майже не будується. У 2007 р. майже 56% загальної площі сільських будинків було введено в дію у Київській, Львівській, Івано-Франківській, Закарпатській, Чернівецькій, Одеській областях та АР Крим, причому обсяги їх будівництва тут збільшилися проти 2004 р. на 60%. У свою чергу в перелічених регіонах сільське житлове будівництво також локалізоване. Виконане свого часу спеціальне дослідження показало, що в Одеській області, наприклад, 89% збудованого в сільській місцевості житла було введено в дію у 4-х районах, водночас в інших 8-ми не було здано в експлуатацію жодного будинку. У Київській області лівова частка житлового будівництва зосереджується у пристойних Києво-Святошинському, Броварському, Бориспільському і Вишгородському районах.

Викладене свідчить про зростання цінності й розширення функції сільської місцевості як місця проживання *міського* населення. Але, по-перше, це стосується поки що обмеженого кола територій, по-друге, обмеженого кола людей, які мають доходи, достатні для придбання земельної ділянки і спорудження житла. Водночас подорожчання землі під забудову на традиційних приміських і рекреаційних територіях спонукає до розширення меж "житлової експансії" заможних міських жителів у сільській місцевості. Так, за поки що невеликих абсолютних значень обсяги введення в дію житла у 2007 р. зросли проти 2004 р. в сільській місцевості Черкаської і Чернігівської областей (зона впливу м. Києва) у 2,2 рази, Тернопільської області (зона впливу західного рекреаційного району) – в 1,9; Херсонської області (зона впливу південного рекреаційного району) – в 1,5 рази.

Інженерні мережі і споруди – наступна за вагомістю група об'єктів, які будуються нині в сільській місцевості. У табл. 1 вони розділені на дві підгрупи: загального користування (на них у 2007 р. припадало 60,3% вартості введених в дію основних фондів групи) і призначені для використання переважно сільським населенням (39,7%). Першій підгрупі належить пріоритет не лише за обсягами, але й за темпами будівництва: вартість її об'єктів, уведених в дію у 2007 р., була більшою порівняно з 2004 р. у 2,3 рази у фактичних і в 1,2 рази – у порівнянних цінах. Тут домінують автомагістралі та автомобільні дороги загального користування з відповідними спорудами на них, на які припадало три чверті вартості основних фондів підгрупи. Значна частка належала лініям електропередач високої напруги (майже 7%), магістральним

газопроводам зі спорудами (6%) та волоконно-оптичним і кабельним лініям зв'язку й іншим телекомунікаційним спорудам (понад 5%).

Зростання обсягів введення в дію об'єктів інженерної інфраструктури загального користування в сільській місцевості має позитивне стратегічне значення для багатофункціонального розвитку села, оскільки створює сприятливі для цього комунікаційні й енергозабезпечуючі можливості. Останні в сучасному світі є одним з найважливіших чинників інвестиційної привабливості територій, розвитку на них підприємницької діяльності, поліпшення доступу населення до якісних споживчих послуг. Уведення в дію автомагістралей, якісних автошляхів, інших транспортних потужностей та комунікаційних мереж служить вагомим стимулом для поштовплення розвитку, насамперед, місцевостей, що безпосередньо прилягають до них. Не менш важливо це й для активізації економічних і соціальних функцій віддаленіших територій, які поступово залучатимуться (у тому числі й через розгалуження комунікаційних мереж) до зон їх впливу. На жаль, обсяги будівництва автомобільних доріг поки що надто малі – 159 км у 2007 р.

Уведення в дію основних фондів інженерної інфраструктури другої підгрупи, об'єкти якої використовуються переважно сільським населенням, у 2007 р. в порівнянних цінах становило всього 86,2% від рівня 2004 р. Зниження відбулося в основному внаслідок істотного зменшення вкладень у спорудження місцевих водопровідних мереж, а також деякого скорочення здачі в експлуатацію сільських автоматичних телефонних станцій. Водночас більше, ніж у 2004 р., уведено в дію місцевих трубопроводів для транспортування газу, збільшились обсяги вкладень у будівництво вулиць і доріг населених пунктів, споруд місцевих електро- і телекомунікаційних мереж.

Домінуючим видом об'єктів цієї підгрупи є місцеві газопровідні мережі: у 2007 р. на них припадало понад 71% вартості основних фондів підгрупи. Отже, незважаючи на подорожчання газу, інші негативні явища на ринку цього виду енергоносіїв, газифікація до останнього часу залишалася найпопулярнішим напрямом поліпшення енергозабезпеченості сільської місцевості. Використання альтернативних джерел енергії, яке, до речі, дає можливість урізноманітнення сфери прикладання праці на селі, поки що вкрай обмежене. Правда, у 2007–2008 рр. дещо активізувалися роботи зі встановлення в сільських школах, інших закладах соціальної сфери котельних установок, які працюють на соломі, соняшниковому лушпинні, подрібненій деревині тощо. У Вінницькій області, наприклад, у 2008 р. на біомасі працювало 11 котелень [3]. Чергове загострення ситуації на газовому ринку в січні 2009 р. прискорить процес переходу до використання альтернативних видів палива.

Виробничі об'єкти галузей промисловості та будівництва. Матеріали статистичної звітності свідчать, що в сільській місцевості створюються потужності харчової, легкої, лісової, деревообробної та целюлозно-паперової, хімічної і нафтохімічної промисловості, підприємств машинобудування та металообробки, будівельної індустрії та індустрії будівельних матеріалів, електро- та теплоенергетики тощо. У 2007 р. вартість зданих в експлуатацію будівель і споруд зазначених галузей у порівнянних цінах була на 23,3% нижчою від рівня 2004 р. Проте це не дає підстави для висновку про скорочення інвестицій: через тривалість будівництва в окремі роки трапляються "провали" показників введення в дію основних фондів. До того ж у поточних цінах

їх вартість перевищувала рівень 2004 р. в 1,4 раза. Важливо й те, що на селі розвивається дедалі більше промислових галузей: якщо у 2004 р. приблизно три чверті створених тут потужностей припадало на дві галузі (60% – газонафтовидобування і 15% –будіндустрії), то у 2007 р. "піки" істотно згладилися.

У структурі промислового будівництва на сільських територіях у 2007 р. найпомітніше місце все ще належало спорудам підприємств нафтодобувної та газової промисловості (32,2% від вартості введених у дію основних фондів групи), за ними йшли споруди з первинної обробки відходів кольорових металів (23,8%), далі – будівлі підприємств харчової промисловості (11,4%), будівельної індустрії, будівельних матеріалів і виробів скляної та фарфоро-фаянсової промисловості (8,5%), теплові електростанції і споруди підприємств електро- і теплоенергетики (9,4%).

Найприкметнішим можна вважати той факт, що порівняно з 2004 р. істотно зросла вартість об'єктів харчової промисловості: із 23,5 млн, до 126,2 млн грн у поточних цінах, тобто майже в 4 рази, а з урахуванням зростання індексу цін – у 2,1 раза. Це, безумовно, позитивне явище, яке свідчить про посилення однієї з найбільш притаманних сільській місцевості функцій – виробництва продовольчих товарів з вирощеної тут же сільськогосподарської продукції. Переміщення (повернення) в село однієї з найважливіших ланок технологічного ланцюга, у якому створюється вагома частка доданої вартості агропродовольчого комплексу, розширює можливості збагачення сфери прикладання праці на сільських територіях і зміцнення фінансової бази їх розвитку. Економічна криза мала б щонайменше не зашкодити цьому процесу, оскільки він відповідає вимогам раціонального використання сільськогосподарської сировини (мінімізація витрат на транспортування і зберігання) та інших складових організації виробництва продовольчих товарів, які дешевші в сільській місцевості – трудових ресурсів, земель під забудову тощо.

Більшими, ніж у 2004 р. були обсяги введення в дію в сільській місцевості основних фондів лісової, деревообробної та целюлозно-паперової, легкої, хімічної та нафтопереробної промисловості. Зменшилися ж вони передусім у галузях газонафтовидобування, машинобудування та металообробки, будівельної індустрії. Зважаючи на важливість збільшення видобутку газу й нафти для національної економіки, можна сподіватися на подальше зростання інвестицій у цю галузь. Це ж стосується й потужностей для виробництва біологічних видів пального (біоетанолу, біодизелю) на основі перероблення сільськогосподарської сировини, які найдоцільніше розташовувати в сільській місцевості. Водночас невідкладного розв'язання потребує проблема гармонізації інтересів інвесторів, які створюють промислові виробництва на сільських територіях, з цілями і завданнями сталого розвитку цих територій, у тому числі щодо участі у формуванні місцевих бюджетів, утриманні й розбудові інфраструктури тощо. Це особливо важливо, оскільки нині будівництво і функціонування низки підприємств (зокрема з газонафтовидобування) створює чимало проблем місцевому населенню – важка будівельна техніка руйнує дороги, жителі потерпають від забруднення повітря, питної води тощо.

Інвестиції у розвиток сфери обслуговування в сільській місцевості за обсягом нині наблизилися до інвестицій у створення тут об'єктів промислового призначення. Проте темпи їх зростання значно вищі. У 2007 р. вартість введених в дію основних фондів у групі підприємств і закладів сфери обслу-

говування перевищила 1 млрд грн і була більшою від рівня 2004 р. у 2,8 раза в поточних та в 1,5 раза в порівнянних цінах. Водночас зазначені темпи істотно різняться по об'єктах загального користування (перша підгрупа) і призначених для використання переважно сільським населенням (друга підгрупа). У першій підгрупі обсяги створених основних фондів у порівнянних цінах були майже на 85% більшими, а в другій – на 6,9% меншими від рівня 2004 р. Це значить, що сільські території дедалі більше використовуються як просторова база надання послуг не лише (і не стільки) місцевим жителям, як (і в основному) подорожнім і приїжджим споживачам.

Серед будівель і споруд першої підгрупи, уведених в дію у сільській місцевості в 2007 р., переважали об'єкти, призначені для обслуговування власників автотранспортних засобів, автоперевізників та подорожуючих: автомобільні заправні й газонаповнювальні компресорні станції, станції технічного обслуговування, автотермінали, автостоянки, готелі, мотелі тощо. На них припадало майже 53% вартості основних фондів підгрупи. Майже 28% належало відпочинково-оздоровчим та спортивно-оздоровчим закладам, центрам, будинкам та таборам відпочинку, спорудам для гірських, зимових, морехідних та інших видів спорту і відпочинку, що розраховані на широке коло споживачів, передусім з числа міських жителів. Ще один вид об'єктів даної підгрупи – будівлі торговельних центрів, підприємств, ринків, ресторанів і кафе: їх частка у вартості основних фондів підгрупи досягала 18%. Зазвичай це великі споруди, які винесені за межі міст, але безпосередньо прилягають до них і використовуються переважно міським населенням. Поширення в сільській місцевості підприємств і закладів сфери обслуговування загального користування справляє позитивний вплив на її розвиток: тут створюються робочі місця, вони беруть участь у формуванні місцевих бюджетів тощо.

Щодо підприємств і закладів сфери обслуговування, призначених для використання переважно сільським населенням (друга підгрупа), то, як уже зазначалося, обсяги інвестування у розвиток їх матеріальної бази значно нижчі порівняно з першою підгрупою. До того ж уведення в дію об'єктів цієї підгрупи в останні роки практично не зростає, а деяких – навіть зменшується. Йдеться, насамперед, про заклади освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури й спорту, соціального забезпечення. Певною мірою це пов'язано з тим, що підтримання та поліпшення матеріально-технічної бази соціально-культурного обслуговування на селі нині здійснюється переважно шляхом капітального ремонту наявних приміщень відповідних закладів, їх технічного переоснащення, а також поширення пересувних форм надання послуг, для чого закуповуються шкільні автобуси, автомобілі "Швидкої допомоги" тощо. Що ж стосується інших галузей сфери обслуговування, то спостерігається деяке збільшення інвестицій в об'єкти торгівлі, побутового обслуговування, зв'язку (будівлі телефонних станцій), але обсяги їх невеликі.

Виробничі об'єкти сільського господарства. Їх частка в структурі вартості будівель, споруд і потужностей усіх галузей національної економіки, уведених у дію в сільській місцевості у 2007 р., становила 4,6%. Цей показник близький до частки сільського господарства, мисливства та пов'язаних з ними послуг у структурі інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності по національному господарству (5%). Проте згадані показники мають неоднаковий економічний зміст і подібність їх значень тут свідчить

лише про одне: рівень вкладень у відродження матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва, його техніко-технологічне оновлення поки що надзвичайно низькі.

Як зазначалося на початку статті, аналізовані в ній дані не враховують вартості придбання технічних засобів. У сільському ж господарстві на цей напрям нині припадає понад 70% інвестицій в основний капітал. Кошти вкладаються в придбання переважно імпортної сільськогосподарської техніки – тракторів, комбайнів, ґрунтообробних знарядь, машин для боротьби з хворобами і шкідниками сільськогосподарських культур тощо. Значна частина покупців цих технічних засобів – великі підприємницькі структури (агрохолдинги), спільні сільськогосподарські підприємства з участю іноземних партнерів, які займаються вирощуванням сільськогосподарських культур – зернових, соняшнику, ріпаку, цукрових буряків на десятках і сотнях тисяч гектарів орендованої землі.

Зазначене, безперечно, свідчить про технічне переоснащення, інтенсифікацію і підвищення ефективності аграрного виробництва. Водночас селяни втрачають роботу в сільському господарстві, адже використання високопотужної техніки, застосування новітніх технологій обробітку ґрунту (без оранки, з мінімальною кількістю операцій тощо) дає можливість обходитися значно меншою, ніж раніше, чисельністю працівників. Деякі агрегати, наприклад, замінюють працю 25 механізаторів, які використовували технічні засоби старого зразка [4]. Буває, що агрохолдинги формують мобільні механізовані загони, які виконують роботи з посіву, збирання сільськогосподарських культур тощо почергово на орендованих земельних масивах, розташованих не лише в різних регіонах, але й у різних областях. Вони укомплектовуються висококласними механізаторами, які працюють практично поза місцем проживання, і часто є міськими жителями.

У той же час інвестиції в "стаціонарні" виробничі об'єкти сільського господарства, завдяки яким створюються нові робочі місця для сільського населення, поки що обмежені. Йдеться передусім про потужності, які забезпечували свого часу виробництво тваринницької продукції, вирощування плодово-ягідних культур, хмелю, іригаційні споруди, теплиці тощо, але були виведені з ладу в період аграрних трансформацій і економічної кризи 1990-х рр. Нині вони подекуди заново створюються, зокрема й на новій техніко-технологічній основі, але дуже повільно. Зокрема, у 2007 р. здані в експлуатацію тваринницькі приміщення для великої рогатої худоби на 1640 скотомісць (ферму такої місткості колись мав один невеликий колгосп) та для свиней на 6,5 тис. скотомісць; комплекси для вирощування й відгодівлі свиней на 12,9 тис. голів (потужності одного колишнього невеликого спеціалізованого господарства). Дещо більші потужності створюються у птахівництві, сфері зберігання сільськогосподарської продукції, овочівництві закритого ґрунту.

Загалом вартість уведених у дію в сільській місцевості виробничих об'єктів сільськогосподарського призначення у 2007 р. становила 430,9 млн грн, що у 3,5 раза перевищує рівень 2004 р. в поточних і майже в 1,8 раза – у порівнянних цінах. У вартості цих об'єктів 43,1% припадає на будівлі для тваринництва і птахівництва, 23,2 – на зерносховища та плодоовочесховища, 14,8 – на теплиці, 12,9 – на споруди для подачі води для виробничих потреб, близько 3% – на споруди рибного господарства.

Зазначене свідчить, з одного боку, про певне пожвавлення виробничого будівництва в аграрному секторі, а з іншого – про мізерність його обсягів, недостатніх для виконання сільським господарством його багатофункціональної ролі. Усе це зайвий раз підтверджує думку, що подолання занепаду й аграрного сектора й сільських територій неможливе на основі нарощування обсягів виробництва обмеженого кола експортоорієнтованих видів рослинницької продукції в основному в крупноземельних формуваннях. Необхідно на новому рівні (новому витку еволюції) повертатися до багатогалузевого сільськогосподарського виробництва, що базується на раціональному й гармонійному поєднанні рослинницьких і тваринницьких галузей, високомеханізованих і трудомістких видів продукції, малих, середніх і великих організаційних форм. Власне, й інвестиції у сільське господарство мали б створювати передумови саме такого його розвитку.

Найменшою поки що групою об'єктів, які нині розміщуються в сільській місцевості, є **складські приміщення і споруди**. Як правило, вони служать ланками різних логістичних систем. Вартість уведених в дію їх основних фондів у 2007 р. становила 163,5 млн грн; 43,0% з них припадало на загальнотоварні склади. Використання сільських територій під об'єкти логістичного призначення стрімко зростає: вартість останніх у порівнянних цінах усього за три роки збільшилась у 3,3 рази і надалі, ймовірно, також зростатиме. Пов'язане це з посиленням вагомості чинників, які спонукатимуть до розміщення складських приміщень, холодильників, перевантажувальних майданчиків тощо на певній відстані від міст: подорожчанням земельних ділянок, необхідних для їх розташування, посиленням обмежень на заїзд у міста великовантажних автомобілів тощо.

Участь держави в інвестуванні виробничої і соціальної сфер села. Вартість будівель, споруд і потужностей, уведених у дію в сільській місцевості за рахунок коштів державного бюджету, у 2007 р. перевищила 1,5 млрд грн, що становило 16,4% від вартості об'єктів, зведених тут за рахунок усіх джерел фінансування (табл. 2). Порівняно з 2004 р. ця частка зменшилась всього на 0,4 відсоткового пункту, отже, динаміка загальних і державних інвестицій на сільських територіях по аналізованому колу об'єктів у 2005–2007 рр. була приблизно однаковою.

Найбільше інвестує держава в сільській місцевості розвиток інженерної інфраструктури загального користування. На інженерні мережі й споруди цього призначення припадало понад 75% вартості всіх об'єктів, уведених у дію в 2007 р. за рахунок коштів державного бюджету; у загальній же вартості згаданих об'єктів частка держави становила 81,7%. При цьому повністю за бюджетні кошти побудовані автомобільні магістральні, позаміські, об'їзні й окружні дороги, мости, шляхопроводи й естакади, на 99% – автомобільні дороги загального користування, а також дамби й інші водозахисні споруди. Серед інших об'єктів цієї підгрупи помітна частка державної власності міститься у вартості магістральних газопроводів (12,4%), у решті вона або незначна, або відсутня.

Щодо об'єктів інженерної інфраструктури, призначених для використання переважно сільським населенням, то на них припадає 15,5% загального обсягу фондів, уведених у дію в 2007 р. за рахунок коштів державного бюджету, а частка державних інвестицій у загальній вартості цих об'єктів ста-

новила 25,5%. За рахунок коштів державного бюджету було повністю профінансоване будівництво зданих в експлуатацію вулиць та доріг населених пунктів, на 52% – місцевих водопровідних мереж, на 22,2% – місцевих трубопроводів для транспортування газу.

Таблиця 2

**Державне інвестування виробничої і соціальної сфер
у сільській місцевості, 2007 р.**

Група об'єктів	Вартість основних фондів, уведених у дію за рахунок коштів державного бюджету (у поточних цінах)		Частка фондів, уведених у дію за рахунок коштів держбюджету, у їх загальній вартості, %
	тис. грн	% до підсумку	
Будівлі й споруди промисловості та будівництва	7190	0,5	0,6
Будівлі й споруди сільськогосподарського призначення	63757	4,2	14,8
Складські приміщення й споруди	5387	0,4	3,3
Інженерні мережі й споруди: загального користування призначені для використання переважно сільським населенням	1144422	75,2	81,7
	235528	15,5	25,5
Будівлі й споруди підприємств і закладів сфери обслуговування: загального користування призначені для використання переважно сільським населенням	2336	0,2	0,3
	41698	2,7	15,5
Житлові будівлі	20203	1,3	0,5
Разом	1520521	100,0	16,4

Джерело: розраховано за даними Держкомстату України.

Частка держави в газифікації сіл поки що залишається найвагомішою статтею бюджетних витрат з підтримки розвитку інженерної інфраструктури, призначеної для використання сільським населенням. Вартість місцевих газопроводів, уведених у дію за рахунок коштів державного бюджету, у 2007 р. становила 146,7 млн грн; тоді як вулиць і доріг населених пунктів – 77,9, а місцевих водопровідних мереж – усього 8,8 млн грн. Викладене свідчить про певне потурання до останнього часу самоврядними і владними структурами (які формують бюджетні запити й забезпечують використання бюджетних коштів) пануючим уявленням сільського населення про газифікацію як пріоритетний напрям поліпшення місцевої інженерної інфраструктури.

У помітних обсягах, хоч і значно менших, ніж в інженерну інфраструктуру, спрямовуються державні інвестиції у сферу обслуговування на селі та розвиток матеріальної бази сільського господарства. Щодо першого, то йдеться передусім про об'єкти соціально-культурного призначення – освіти, охорони здоров'я, фізичної культури та спорту. У 2007 р. вартість їх основних фондів, уведених у дію за рахунок коштів державного бюджету, становила 41,7 млн грн, або 15,5% від вартості всіх об'єктів сфери обслуговування, призначених для використання переважно сільським населенням, і 28,5% вартості об'єктів соціально-культурного призначення. Показова остання цифра:

вона свідчить про те, що нове будівництво (добудова) закладів "бюджетної" сфери на селі нині здійснюється переважно за рахунок позабюджетних коштів або понадпланових надходжень окремих місцевих бюджетів. Що ж стосується виробничих об'єктів сільського господарства, уведених у дію за рахунок коштів державного бюджету, то ними у 2007 р. були в основному магістральні водопроводи сільськогосподарського призначення та споруди на них.

Висновки. Аналіз обсягів і темпів інвестиційної діяльності в сільській місцевості України впродовж останніх років свідчить про те, що загалом вона була спрямована на формування передумов подальшого багатофункціонального розвитку виробничої і соціальної сфер села. Зокрема, зростали вкладення у розвиток інженерної інфраструктури загального призначення, що створювало сприятливі комунікаційні й енергозабезпечувальні можливості для активізації економічної діяльності на сільських територіях; у будівництво житла та об'єктів сфери обслуговування, що збільшувало доступність просторових, рекреаційних та інших ресурсів сільських територій для дедалі ширшого кола споживачів; у відродження та модернізацію матеріальної бази сільського господарства та інших галузей національної економіки.

Разом з цим масштаби інвестицій у розвиток сільських територій залишаються мізерними порівняно із сучасними потребами в них, а їх напрями – недостатньо орієнтованими на розв'язання соціальних проблем сільських жителів; основна частина інвестицій локалізована в окремих місцевостях, передусім у тих, де реалізуються проекти загальнодержавного значення (наприклад, будуються автомагістралі), або у приміських і рекреаційних зонах, і поки що мало впливає на відродження глибинних і віддалених територій; структура вкладень у сільське господарство недостатньо спрямована на виконання його багатофункціональної ролі. Отже, інвестиційні процеси в сільській місцевості потребують не лише активізації, але й повнішого підпорядкування інтересам комплексного соціально-економічного розвитку села.

Література

1. *Сільський сектор України на рубежі тисячоліть* : у 2-х т. – Т. 2 : Соціальні ресурси сільських територій. – К. : Ін-т екон. НАН України, 2003. – 466 с.
2. *Сільське господарство України, 2007* : Стат. збірник / Держкомстат України. – К., 2008. – 391 с.
3. *Чабан О.* Технології нові, а ресурси місцеві // Урядовий кур'єр. – 2008. – 22 лютого.
4. *Павленко С.* "Зайві" люди теж хочуть їсти... // Голос України. – 2009. – 30 січня.